

Catalunya, història, llengua i cultura. Antecedents i desenvolupament del nacionalisme català

Pelai Pagès i Blanch
Universitat de Barcelona

1. Premisa

Catalunya, certament, té una llarga història, que arrenca ben bé del segle XI. Una història a través de la qual ha anat forjant una llengua, una cultura i un país que converteixen Catalunya, indubtablement, en un dels països sense estat que, a desgrat de tots els alts i baixos que ha sofert, manté una personalitat pròpia i clarament diferenciada en el context europeu. Només caldria recordar que la llengua catalana encara es parla a quatre estats europeus: es parla, lògicament, a l'estat espanyol –a la Catalunya estricta, al País Valencià, a les Illes Balears i Pitiüses i a l'anomenada Franja de Ponent de l'Aragó–; es parla a l'estat francès, a la Catalunya Nord; es parla a Andorra, on és l'idioma oficial, i també es parla a Itàlia, a l'illa de Sardenya, a la ciutat de l'Alguer. Una història, per altra banda, que efectivament ha patit moments d'un gran esplendor, però també de profunda crisi, en què fins i tot es podia preveure la desaparició de la pròpia Catalunya.

2. Orígens i desenvolupament de la història i de la llengua¹

Els orígens de Catalunya cal buscar-los en els inicis de la Reconquesta contra els àrabs, que van envair la Península Ibèrica. La Reconquesta en el cas de Catalunya va ser iniciada a les muntanyes pirinenques, però no va ser completada fins a la intervenció dels francs que van envair Catalunya cap a la fi del segle VIII, en van expulsar els àrabs, van fundar la Marca Hispànica i van designar els Comtes encarregats de governar els diversos Comtats que formaven part de la Marca. Aquests Comtats foren l'origen històric de l'Estat català de l'Edat Mitjana. Cap a la fi del segle X els Comtats catalans, emancipats dels emperadors francs, assoliren la independència, i el Comtat de Barcelona, fundat per Guifré el Pilós, n'obtingué l'hegemonia tot constituint el Principat de Catalunya (Salrach).

L'any 1150 Catalunya i Aragó s'unien per constituir la Confederació Catalano-aragonesa, també anomenada Corona d'Aragó, en el si de la qual els dos països van conservar les seves respectives institucions. No obstant això, sovint s'ha destacat que l'hegemonia dins de la Confederació era exercida per Catalunya, en la mesura en què els Comtes-Reis van arribar a ser-ne els seus dirigents, mentre els alts càrrecs dirigents de l'Estat estaven gairebé exclusivament ocupats per catalans. Fou el període durant el qual Catalunya va esdevenir una potència marítima, gràcies al desenvolupament del comerç i de la marina. La seva potència es va estendre, com a conseqüència dels matrimonis reials i de les conquestes, pel Migdia de la Gàl·lia, les illes Balears, València, Múrcia, el nord d'Àfrica, les terres italianes, gregues i otomanes fins al punt d'obtenir la preponderància a la Mediterrània, de la qual va arribar a ser la primera potència.

Sota les formes del règim feudal regnant a Catalunya, com en altres indrets, apareixien ja visiblement els gèrmens de la societat burgesa. Mentre que la servitud feudal dominava al camp, a les ciutats florien les llibertats municipals: “l'aire de les ciutats –es deia sovint– ens fa ser lliures.” El cas de Barcelona constituïa en bona

---

¹ En bona mesura, aquest apartat l'he basat en l'article que va escriure Andreu Nin l'any 1926, “La qüestió nacional a Espanya. El problema català”, en concret quan tracta de la formació històrica de la nació catalana.

mesura un veritable model. El Consell dels Cent, òrgan municipal que regia la ciutat i estava compost de cent consellers, va fer de la capital catalana una veritable República municipal. Els Reis es veien obligats a respectar els privilegis de les Ciutats.

Andreu Nin textualment escriu:

Les llibertats civils eren molt àmplies. El domicili inviolable. Es podia circular lliurement sense cap passaport. El servei militar era obligatori només a l'interior del país. La tinença d'armes era lliure. Les tendències a la teocràcia no existien. Catalunya va ser més aviat un país tolerant des del punt de vista religiós. Els jueus, que exercien un gran paper en l'activitat comercial del país, eren protegits, mentre que a Castella només eren objecte de terribles persecucions. La Inquisició, importada de Castella, va ser sempre antipàtica als catalans; els inquisidors eren exclusivament castellans (Nin, 74).

En relació a la llengua catalana, segons sembla, existia ja al segle VIII. De fet, com totes les llengües romàniques, procedia de l'evolució del llatí. La seva formació es va completar cap al segle IX, però no va ser emprada en l'escriptura fins més tard. Els primers documents escrits en català apareixen a fi del segle XI, com els *Greuges de Guitard Isarn, senyor de Caboet*, un document escrit entre 1080 i 1095.

El desenvolupament de la literatura catalana s'aconseguí a l'Edat Mitjana. La llengua catalana va esdevenir instrument científic en un moment en què a d'altres països encara només es feia servir el llatí i va ser coneguda pels escriptors i els savis de l'Europa occidental. Els noms més coneguts i destacats d'aquesta època eren, entre d'altres, els filòsofs Ramon Llull (1232-1316), Francesc Eiximenis (1330-1409), Arnau de Vilanova (1238/40-1311), i Anselm Turmeda (1355-1423), els historiadors Bernat Desclot (segona meitat del segle XIII) i Ramon Muntaner (1265-1336), els novel·listes Joanot Martorell (1410-1465) i Bernat Metge (1340/46-1413), els poetes Ausiàs March (1400-1459), Jordi de Sant Jordi (1395-1424) i Joan Roís de Corella (1433/43-1497). La projecció exterior de la cultura catalana era extraordinària, fins al punt que la seva producció era traduïda a altres llengües.

L'evolució cap a l'autoritarisme i el centralisme que, a partir de meitats del segle XV, començava a manifestar-se en tots els Estats europeus, i que es va establir plenament al principi del segle següent, va trobar la seva expressió a la península dins de la dinastia castellana dels Trastámara. L'adveniment al tron d'un dels Reis castellans, Fernando d'Antequera, a partir de 1412 –quan va tenir lloc l'anomenat Compromís de Casp, arran de la mort sense descendència directa de Martí I l'Humà– assenyala el principi de la política d'absorció. La unió de Castella, de Catalunya i d'Aragó sota la corona de Ferran II d'Aragó i d'Isabel de Castella, a partir del seu casament l'any 1469, concreta de manera definitiva el triomf de la política d'unificació.

La monarquia centralista va arribar, en efecte, a ser un obstacle per al desenvolupament de les forces econòmiques de Catalunya. En primera instància perquè els jueus, que es consagraven exclusivament al comerç, foren expulsats. L'altre tema era el descobriment d'Amèrica. Com va escriure Andreu Nin l'any 1926:

el descobriment d'Amèrica va ser fatal per a Catalunya que era una potència mediterrània. Però les conseqüències d'aquest descobriment haguessin estat totalment o en part reparades si la monarquia absolutista no hagués prohibit, sota pena de mort, el comerç dels antics habitants de la Confederació catalanoaragonesa amb el Nou Món per reservar el monopoli a les províncies del centre i del sud d'Espanya (Nin, 75).

Des de principis del segle XVI la decadència econòmica de Catalunya es feu evident, en un moment en què la Mediterrània quedava ja fora de les grans rutes comercials i marítimes i en una situació, a més, en què havia de rivalitzar amb l'imperi otomà, que s'havia fet omnipresent a l'orient del Mediterrani.

La política d'assimilació que va portar a terme la monarquia castellana va acabar provocant una resistència enèrgica a Catalunya i Portugal, les dues nacions comercials i marítimes de la península. Aquesta resistència es va produir en el marc de la guerra dels Trenta Anys (1618-1648), que enfrontava Espanya amb França, i en un moment en què les tropes castellanques van envair Barcelona i Catalunya a fi i efecte d'anar a combatre els francesos. El malestar creat a Catalunya va culminar en l'aixecament de la població de Barcelona i dels pagesos arribats a la capital, que inicià l'anomenada Guerra dels Segadors, el mes de juny de 1640. Portugal, que també estava incorporada a la monarquia castellana, i havia iniciat una important revolta, aconseguí la seva independència. Mentre Catalunya, que es va annexionar voluntàriament a França i inicialment semblava que vencerien els exèrcits de Felip IV de Castella, finalment es va haver de plegar a les exigències del marc internacional. Castella i França van acabar signant el Tractat dels Pirineus (1659) que va comportar el reintegrament de Catalunya a Espanya, mentre les regions ultra-pirinenques (Rosselló, Vallespir, Conflent, Capcir i la meitat de la Cerdanya) van ser incorporades a França. Però Catalunya va aconseguir conservar les seves institucions autònomes, gràcies a què Felip IV va signar obediència a les lleis catalanes.

3. 1714 i la pèrdua de les llibertats catalanes²

Fou a començaments del segle XVIII quan, arran de la guerra de Successió a la corona d'Espanya –que es va produir arran de la mort de Carles II, el darrer dels monarques de la casa d'Àustria– Catalunya va acabar perdent del tot la seva independència. La posició de Catalunya a favor de Carles d'Àustria, en contra del Borbó Felip V, va acabar essent nefasta per a Catalunya, sobretot a partir del moment en què en morir l'emperador Josep I, germà de l'arxiduc Carles, aquest fou nomenat successor imperial amb el nom de Carles VI. Ben aviat es van iniciar converses secretes entre anglesos i francesos, que varen culminar en el Tractat d'Utrecht, firmat l'abril de 1713, que posava fi a la guerra entre els països de la Gran Aliança de la Haia – Anglaterra, Holanda, Àustria, Prússia, Portugal i Savoia– i França i Felip V. Per aquest Tractat Anglaterra aconseguia Gibraltar i Menorca i dues importants concessions a Amèrica: el monopoli per introduir-hi esclaus negres i l'autorització per enviar un *navío de permiso* carregat de mercaderies cada any. La monarquia espanyola, per tal de garantir la corona als Borbons, havia de cedir, a més, els Països Baixos, Milà, Nàpols, i les illes de Sardenya i Sicília. França, per la seva banda, aconseguia que un Borbó disposés de la corona d'Espanya. Però, el més significatiu, pel que fa a Catalunya, fou que aquest Tractat va tenir, de manera immediata, una versió catalana: el mes de juny de 1713 es va firmar l'anomenat Conveni d'Hospitalet, *Acuerdo o convención hecha para la ejecución del tratado de evacuación de Cataluña e Islas de Mallorca y Ibiza, acordado en Utrech el día catorce de marzo de este año*, entre el marquès de Ceba Grimaldi, per part borbònica, i el comte de Königsegg, en nom de l'Emperador. El conveni implicava l'evacuació de les tropes imperials de Catalunya, la qual cosa va comportar que Catalunya quedava abandonada a la seva sort.

A partir d'aquest moment la guerra assoleix una nova dimensió: s'ha convertit en el que alguns autors han denominat “la guerra dels catalans”, des del moment en que la Junta General de Braços –el Parlament de Catalunya– a començaments de juliol de 1713

² Aquest apartat està fonamentat, bàsicament, en el llibre de Josep Mª Torras i Ribé.

va decidir des de Barcelona portar a terme la guerra a ultrança contra Felip V. Al mateix temps, mentre l'exèrcit imperial abandonava Catalunya, els exèrcits borbònics ocupaven bona part del país, i la resistència catalana quedava limitada a Barcelona i Cardona, mentre a l'interior del país hi havia partides armades que combatien l'exèrcit borbònic. Durant 14 mesos la guerra en bona mesura es va centrar en el setge de Barcelona, durant el qual l'exèrcit borbònic va portar a terme una duríssima repressió en el territori ocupat. A Tarragona, per exemple, que va ésser ocupada el 14 de juliol de 1713, als soldats catalans que foren empresonats se'ls aplicà les lleis de guerra, que van representar l'empresonament, la deportació o l'execució sumària: a la majoria se'ls aplicà el *diezmo de horca* i la resta foren condemnats a galeres de per vida. Sembla que va ser directament Felip V el qui a mitjans 1713 havia donat l'ordre de que en l'ocupació de Catalunya "se pase a cuchillo, [y] se hagan ahorcar a todos los que se defendieren." A Manresa, el 3 d'agost s'ordenà l'incendi de les cases dels considerats principals dissidents i el foc va acabar provocant una catàstrofe a la ciutat. I situacions similars es produïren a altres ciutats catalanes com Sallent, Terrassa, Solsona, Agramunt, Vic, Olot, Ripoll, Camprodon o Girona. Mentre durant l'estiu de 1713 s'estava elaborant una llista negra de les personalitats més importants protagonistes de la revolta catalana. I al mateix temps s'iniciava el setge de Barcelona, a partir de finals de juliol, que va comptar amb uns 40.000 soldats, comandats per duc de Berwick. Dins de la ciutat uns 5.500 homes, comandats per Antoni de Villarroel, des de la perspectiva militar i Rafael Casanova, com a conseller en cap de la ciutat, preparaven la defensa amb unes condicions cada cop més dures. Catorze mesos de setge, amb bombardeigs persistents, amb restriccions alimentàries, i amb total solitud, varen culminar l'onze de setembre de 1714, amb l'ocupació definitiva de la ciutat per part de l'exèrcit borbònic. Uns dies després, el 18 de setembre, era també ocupat el castell de Cardona, mentre Mallorca i Eivissa queïen un any més tard, el juliol de 1715.

A partir d'aquest moment, doncs, s'inicià una nova etapa a la història de Catalunya, marcada per una repressió sistemàtica i per la definitiva desaparició de les institucions catalanes. En primera instància, a nivell institucional, el dia 15 de setembre es va crear la Real Junta Superior de Justicia y Gobierno de Cataluña, presidida per José Patiño, que l'endemà mateix va reunir per separat els membres i representants dels diferents òrgans de govern –la Generalitat, el Consell de Cent i el Braç Militar– per comunicar-los-hi la dissolució definitiva d'aquestes institucions. Aquesta institució –en la que també hi participarien il·lustres catalans partidaris de la causa felipista– va estar vigent fins al decret de Nova Planta, promulgat el gener de 1716. Al mateix temps es va concretar una repressió que va tenir diferents vessants.

En primera instància la repressió política va afectar, no cal dir-ho, els responsables immediats de la revolta: foren detinguts i deportats els principals militars, començant per Antoni de Villarroel, que fou deportat a Galícia, on va morir el 1726 en unes condicions molt dures. A les setmanes següents les detencions indiscriminades s'estengueren per tot el país, en un moment en què abundaven les delacions contra totes aquelles persones considerades com a desafectes al règim borbònic. Sembla que les detencions, execucions sumàries, deportacions, galeres, etc. afectaren unes 4.000 persones. Especialment colpidora fou l'execució del general Josep Moragues, que va ésser executat el 27 de març de 1715, esquarterat i el seu cap posat en una gàbia va ser exposat públicament durant 12 anys al Portal de Mar de Barcelona. Era normal que les execucions es portessin a terme de forma pública i en les poblacions dels mateixos executats. Les noves autoritats van fomentar les delacions, fins al punt que gratificaven amb dos doblons les persones que delatessin a possibles fugitius o desafectes. Sembla que aquesta situació no es va començar a modificar fins a mitjans de 1716. No cal dir

que també es produí un important exili de catalans, que varen fugir cap a Viena, Itàlia i altres indrets. Sembla que van ser uns 25.000 catalans que es varen exiliar.

La repressió va afectar també el clergat, majoritàriament austriacista. El 2 d'octubre de 1714 es decretà l'ordre d'expulsió de Catalunya d'un centenar de dignataris eclesiàstics, considerats desafectes. Es produí també un acte simbòlic, la campana de la catedral de Barcelona *Honorata*, que havia servit per tocar a resistir, fou destruïda públicament i el metall va ser destinat a la construcció de canons de la Ciutadella.

Hi hagué, com no podia ser d'altra manera, dures sancions econòmiques. Per una banda es produïren moltes confiscacions de rendes i patrimonis, mentre per altra banda, s'imposaren contribucions extraordinàries de guerra, que de fet s'havien començat a imposar a partir de 1707. Hi havia hagut revoltes ja el gener de 1714 en contra de les contribucions i el desembre de 1715 es va imposar l'impost del Cadastre, que gravava els ingressos, les propietats, i les diverses fonts de riquesa dels ciutadans.

Catalunya, a partir de 1714, va patir una militarització del territori, amb un exèrcit permanent d'ocupació que oscil·lava entre 25.000 i 30.000 soldats, un soldat cada 25 o 30 habitants, tres vegades més del que hi havia a la resta del territori peninsular. Això va crear problemes d'allotjament, ja que a banda de les casernes, varen ocupar convents, dependències militars i no poques cases particulars. Amb la qual cosa es van produir no pocs abusos, vexacions i arbitrietats, creant nombrosos conflictes en el conjunt del territori. En el terreny militar cal esmentar la construcció a Barcelona de la Ciutadella, que va implicar l'enderroc de 38 carrers, més de mil cases i va obligar a la reubicació de més de 6.000 persones del barri de la Ribera. Però calia tenir controlada militarment la ciutat pel nord.

Hi hagué altre tipus de represàlies, com l'establiment d'un rígid control de la correspondència, especialment sever per a les cartes procedents de l'exterior, i també s'imposà la censura, amb la prohibició d'imprimir i difondre llibres, opuscles o escrits que no estessin expressament permesos per les autoritats. Fins i tot es prohibiren l'edició de llibres de tema religiós, devocionaris i vides de sants, si no havien estat sotmesos a la censura prèvia del Consell de Castella.

En l'àmbit cultural es suprimiren totes les universitats i estudis generals existents al Principat, que foren refosos a la Universitat de Cervera. Varen desaparèixer d'aquesta manera les universitats de Barcelona, Girona, Lleida, Tarragona, Vic, Solsona i Tortosa, mentre es premiava la fidelitat borbònica de Cervera, a més de situar la Universitat en un autèntic desert demogràfic i econòmic, com era a principis del segle XVIII la Catalunya central.

I finalment, en el tema de llengua, el nou règim borbònic va contribuir a accentuar el declivi i l'ús literari de la llengua. És veritat que no es promulgà cap llei específica al respecte, però ja en el decret de Nova Planta es preveia l'ús obligatori de la llengua castellana en tots els àmbits de l'administració, i el propi José Patiño proposà "que en las escuelas de primeras letras y de gramática no se permitan libros en lengua catalana, escribir ni hablar en ella dentro de las escuelas y que la doctrina cristiana sea y la aprendan en castellano." En el decurs del segle XVIII abundaren les Instrucciones Secretas para Corregidores en les que s'insistia en la necessitat "de introducir la lengua castellana en aquel país, por esto parece conveniente dar sobre esto instrucciones y providencias muy templadas y disimuladas, de manera que se consiga el efecto sin que se note el cuidado."

Quan el gener de 1716 s'aprovà el Decret de Nova Planta, s'establí una nova estructura política per a Catalunya, que implicava la seva subordinació a les institucions de l'Estat espanyol: El govern va quedar en mans d'un Capità General, la màxima autoritat, que actuava en nom del rei i presidia la Reial Audiència i disposava de dotze

corregidors, amb seu a les principals ciutats catalanes. Es creava una Reial Audiència, òrgan assessor amb funcions judicials i de govern. El territori es va dividir en corregiments, controlats per un corregidor que nomenava els alcaldes i els regidors dels municipis. I es va constituir també la superintendència de Catalunya, per a la recaptació de totes les contribucions.

Únicament es va preservar el dret privat en matèria civil. Però en definitiva, s'introduïa el model francès de centralització del poder polític, que amb breus parèntesis històrics s'ha anat conservant pràcticament durant tota la història contemporània.

A desgrat, però, de l'obra tenaç d'assimilació, i de què els escriptors, des de l'adveniment de Felip V, només van utilitzar la llengua oficial; i que el català va ser bandejat de totes les institucions públiques, la llengua catalana va seguir essent l'única llengua parlada en el país pel conjunt de la població.

4. Aparició i desenvolupament del catalanisme

En el transcurs del segle XIX Catalunya va conèixer les grans transformacions que la van definir en el decurs de la història contemporània de Catalunya.

En primer lloc caldria destacar les grans transformacions econòmiques que va experimentar, tant en el camp com a les ciutats. En el camp, perquè es va produir un important canvi en la propietat de la terra, a través de les desamortitzacions dels béns eclesiàstics i comunals i de la dissolució del règim feudal. De tal manera que mentre les propietats de l'Església i els béns comunals varen anar a parar a poques mans, la dissolució del règim feudal en la majoria de casos va convertir el camperol en propietari. I d'aquesta manera es va evitar el latifundisme, que, en canvi, es va generalitzar a Andalusia i a altres indrets de l'estat.

Però la gran transformació econòmica que va patir Catalunya fou la industrialització, que va representar el gran motor dels canvis històrics d'aquesta etapa. A partir de començaments de segle es van començar a introduir les màquines de vapor a les antigues indústries artesanals, que van promoure una transformació radical del paisatge urbà: en pocs anys la majoria de ciutats catalanes es varen veure poblades de nombroses fàbriques industrials, bàsicament centrades en el tèxtil. Si bé els primers decennis del segle el procés fou encara molt lent, a partir dels anys 30 va assolir un ritme que no deturaria el seu curs i Catalunya es va acabar convertint en el centre productor més important de l'estat espanyol de teixits i teles de llana i cotó.

Aquest procés va acabar provocant l'aparició d'una classe obrera industrial que a Catalunya va començar a sorgir molt aviat i, a més, de seguida es va manifestar amb molta bel·ligerància i combativitat. A la pràctica les primeres organitzacions obreres varen aparèixer a partir de 1840 –la Societat de Teixidors– i l'anarquisme es va acabar consolidant entre la classe obrera catalana a partir de 1868, mentre, en canvi, el socialisme de tipus marxista tenia bàsicament importància a Madrid, a Euskadi i a Astúries.

En tercer lloc, a les primeres dècades del segle va aparèixer la Renaixença, el moviment cultural i literari que va tornar a recuperar l'ús de la llengua catalana, després d'un segle llarg de decadència. Sovint s'ha considerat que el poema que va escriure Bonaventura Carles Aribau, *l'Oda a la Pàtria*, l'any 1833, fou l'inici del procés de la recuperació cultural i literària de la llengua, que va tenir un moment culminant amb la instauració dels Jocs Florals a partir de 1859, uns certàmens literaris que varen servir per fomentar l'ús literari del català. En el segle XIX foren nombrosos els poetes, novel·listes, dramaturgs, que varen consolidar la llengua, amb la seva pràctica literària, des d'Aribau, fins a Víctor Balaguer, passant per Àngel Guimerà, Jacint Verdaguer, etc. També, a nivell més popular, varen sorgir els cants corals, que amb Anselm Clavé varen difondre la música i les cançons populars catalanes entre la classe obrera.

Tot plegat va acabar provocant l'aparició del catalanisme polític a les dècades finals de segle, sobretot perquè amb la instauració del liberalisme, a partir de 1833, es varen intensificar encara més les tendències centralitzadores. La divisió d'Espanya en províncies, a partir del reial decret de 30 de novembre de 1833, va representar la desmembració de Catalunya com a país, pel fet de què perdia la unitat territorial i de fet no existia cap mena de relació ni vinculació entre les quatre províncies catalanes. A la pràctica van aparèixer molt aviat els primers moviments de resistència contra l'assimilació castellana, uns moviments fonamentalment d'arrel popular: a l'esquerra del liberalisme, va aparèixer el republicanisme, que des del primer moment es va definir com a federal i anticentralista. I a la seva dreta el carlisme –que va provocar tres guerres civils en el decurs del segle XIX– reivindicava la restauració dels furs. I es significatiu que els primers moviments pre-nacionalistes ben aviat es van plantejar la necessitat de restaurar les institucions d'autogovern. L'any 1848, en el marc de la II guerra carlina –a Catalunya coneguda com la “guerra dels Matiners” – un polític català, Tomàs Bertran i Güell, va crear la Diputació del General, una institució que pretenia la restauració de l'autogovern català a través de la unió de carlins i republicans, oposats en aquest moment al moderantisme dels liberals (Camps i Giró).

Després de l'experiència del sexenni revolucionari (1868-1876) durant el qual els republicans federals van tenir l'hegemonia política a Catalunya, a les darreries de segle –ja en plena Restauració monàrquica– van comencen a aparèixer dos corrents catalanistes ben diferenciats des del punt de vista ideològic: per una banda, un catalanisme de dretes, animat pels bisbes Josep Morgades i Josep Torres i Bages i pel periodista barceloní Joan Mañé i Flaquer i, per altra banda, un catalanisme d'esquerres, representat per Valentí Almirall, hereu del republicanisme federal, i que definia un catalanisme popular, a través de la seva concepció federal de l'Estat.

Fou justament Almirall qui l'any 1880 organitzà el primer Congrés Catalanista. Cinc anys més tard un grup de personalitats catalanes van lliurar al rei Alfons XII un document –conegut com a “Memorial de greuges”– que expressava les reivindicacions catalanes més importants del moment. I el 1892 eren aprovades a la ciutat de Manresa unes Bases per a la Constitució Regional Catalana, que és considerat el primer document clarament autonòmic. El segle acabava, doncs, amb una gran eufòria nacionalista que feia preveure l'important pes que tindria el catalanisme polític durant el segle XX. Un catalanisme polític, però, que a diferència del que sorgiria al País Basc, no era independentista, sinó que es reclamava autonomista o federalista (González Casanova).

De fet, el catalanisme va prendre volada, bàsicament, arran del desastre de 1898 –la pèrdua de les últimes colònies que Espanya mantenia a Amèrica, Cuba i Puerto Rico, i a Àsia, les illes Filipines–, ja que va motivar que la burgesia catalana –que havia perdut un mercat molt important– intentés la modernització de l'Estat espanyol a partir de la plataforma interclassista que li conferia el nacionalisme català. L'any 1901 les dues organitzacions nacionalistes existents –la Unió Regionalista i el Centre Nacionalista Català– es van presentar juntes a les eleccions legislatives d'aquell any i van obtenir un important triomf a Barcelona, que va permetre que sorgís l'anomenada Lliga Regionalista, que sota el control de la burgesia va obtenir una clara hegemonia durant tot el període que va de 1901 a 1923.

Durant aquest període els esdeveniments del 1905 foren especialment significatius perquè varen representar una nova irrupció dels militars en la política, que ja no es deturaria fins a la instauració de la Dictadura de Primo de Rivera. Els fets són coneguts: arran de la relativa victòria electoral de la Lliga a les eleccions municipals de Barcelona, el novembre del 1905 –en què la Lliga va treure 12 regidors mentre els republicans en

treien 14— aquella va decidir celebrar un banquet per commemorar la Victòria. La publicació d'un acudit del dibuixant Junceda al setmanari satíric *Cu-cut!*, en el que els militars eren satiritzats, va provocar una reacció irada dels militars de Barcelona: la nit del 25 de novembre uns tres o quatre cents militars assaltaven *Cu-Cut!*, *La Veu de Catalunya*, el diari de la Lliga, i durant diverses hores varen actuar impunement per la ciutat. L'acció dels militars va provocar diverses actituds: per una banda, una repulsa quasi unànime per la seva actitud, procedent de tots els sectors de la societat catalana, des dels republicans fins als carlins, que es va acabar concretant en la formació de la Solidaritat Catalana, un ampli moviment integrat pel conjunt de forces polítiques catalanes, que a les eleccions d'abril de 1907 va assolir un triomf espectacular. Dins de la Lliga va destacar de manera immediata Enric Prat de la Riba, que l'any 1906 va publicar *La nacionalitat catalana*. Per altra banda, l'acció dels militars va trobar el recolzament i l'adhesió de la majoria de la premsa espanyola i de nombroses guarnicions militars, mentre el govern, que havia suspès les garanties constitucionals a Catalunya i les publicacions de *Cu-cut!* i *La Veu de Catalunya*, elaborava la polèmica Llei de Jurisdiccions (aprovada el 1906), segons la qual tots els delictes de paraula i per escrit contra l'exèrcit i contra els símbols d'Espanya i delictes d'opinió política podien caure sota la jurisdicció militar.

D'aquesta manera, doncs, l'acció dels militars va servir per impulsar encara més el catalanisme, i per reafirmar l'anticatalanisme de l'exèrcit i de bona part de la classe política espanyola.

L'any 1914, el pacte de la Lliga —que de seguida va manifestar la seva voluntat de fer política tant a nivell català com espanyol— amb el govern de l'estat va permetre la formació de la Mancomunitat de Catalunya, una institució bàsicament administrativa, que aplegava les quatre províncies catalanes, però que representava, per primera vegada des de 1714, el reconeixement per part de l'estat de l'existència de la unitat catalana i també per primera vegada el català recuperava la oficialitat en unes Instituciones públiques. L'agudització de les lluites socials existents a Catalunya —la Setmana Tràgica de 1909, la crema d'esglésies i de convents que van patir Barcelona i altres ciutats catalanes— i sobretot a partir de la vaga general revolucionària de l'agost de 1917, va motivar que la burgesia catalana, tot arraconant el seu programa nacionalista, acabés donant suport al cop d'estat militar de setembre de 1923 (Solé-Tura). S'iniciava d'aquesta manera la Dictadura de Primo de Rivera que va portar a terme una intensa repressió contra el moviment obrer i la supressió de la Mancomunitat.

Durant la Dictadura de Primo de Rivera va aparèixer una organització independentista, amb una certa rellevància, Estat Català, capitanejada per Francesc Macià, un antic militar que havia trencat amb l'exèrcit i que el 1926 va intentar la invasió de Catalunya des de l'estat francès, per Prats de Molló, si bé va fracassar. Fou justament Macià qui —dins del nou partit, acabat de fundar, l'Esquerra Republicana de Catalunya— el 14 d'abril de 1931, el dia en què es va proclamar la República, va proclamar la República Catalana, per bé que dos dies després la va haver de retirar i es va instaurar el govern provisional de la Generalitat de Catalunya.

Els anys de la Segona República (1931-1936) foren, però, enormement contradictoris: per una banda, perquè semblava que, finalment, Catalunya aconseguiria un autogovern que, sense trencar amb Espanya, donés importants competències al govern català i tot seguit es va elaborar un Estatut d'Autonomia que fou referendat pel 80% del cens electoral català. Però quan l'Estatut va passar per les Corts fou retallat de manera considerable, i va generar una profunda frustració a Catalunya. De tota manera el català va tornar a ser oficial, es va ensenyar a l'escola i a la Universitat i es va publicar una nombrosa premsa en català. Mentre l'Estatut es va estar discutint a les

Corts, però, hi va haver una campanya completament anticatalana. Això explica que quan després d'un primer bienni reformista, a partir de 1933 van passar a governar les dretes –unes dretes bàsicament antidemocràtiques i amb clares vinculacions amb el feixisme europeu, en alguns casos– el 6 d'octubre de 1934 el nou president de la Generalitat, Lluís Companys, proclamés l'Estat Català dins de la República Federal espanyola. El nacionalisme català seguia essent fonamentalment federalista (Balcells; Cucurull; González Casanova). El fracàs del 6 d'octubre va comportar l'empresonament del govern de la Generalitat i l'anul·lació de l'Autonomia de Catalunya, que no es va recuperar fins que a les eleccions de febrer de 1936, van tornar a guanyar les esquerres, l'anomenat Front Popular i a Catalunya Front d'Esquerres.

Val a dir que, més enllà de les propostes autonomistes i federals que defensaven la majoria de forces nacionalistes –des de la Lliga, que va seguir existint ara amb el nom de Lliga Catalana, fins a Esquerra Republicana, que durant els anys republicans va assolir l'hegemonia o la democratacristiana Unió Democràtica de Catalunya– ben aviat un sector procedent del marxisme es va decantar a favor del dret a l'autodeterminació (Arnau). És el que feren, per exemple, Joaquim Maurín, el màxim dirigent del Bloc Obrer i Camperol, i Andreu Nin, que el 1935 va publicar *Els moviments d'emancipació nacional*.

En aquests moments, però, les dretes i un important sector de l'exèrcit estava organitzant ja un cop d'estat definitiu, que va tenir lloc els dies 17 al 19 de juliol de 1936 i que, en la mesura en què va fracassar a diversos indrets del país, va acabar provocant la guerra civil de 1936-1939. Catalunya, durant els primers mesos de la guerra, va actuar com si fos un estat pràcticament independent: es va crear un nou govern –el Comitè Central de Milícies Antifeixistes–, va tenir lloc una autèntica revolució social, amb la creació de col·lectivititzacions industrials i agràries, va disposar d'Exèrcit propi, es va constituir el Consell de l'Escola Nova Unificada, etc. Aquesta situació pràcticament va durar fins que l'octubre de 1937 el govern de la República, encapçalat per Juan Negrín, es va establir a Barcelona i va anul·lar pràcticament del tot el govern català.

La derrota republicana, el 1939, i la instauració de la dictadura del general Franco, a partir d'aquest moment, va tornar a representar un important salt endarrere: a més de la profunda repressió que va acabar provocant a Catalunya i a la resta de l'estat –amb l'afusellament, entre molts d'altres, del president Lluís Companys, l'octubre de 1940– la política contra el nacionalisme català fou contundent. Es va anul·lar l'autonomia de Catalunya, que va venir acompanyada per la prohibició de tot tipus de premsa i publicacions en català, l'idioma va tornar a desaparèixer de les escoles i de la vida pública, i va ésser reclus de vell nou en l'àmbit familiar. Curiosament, d'on no va acabar de desaparèixer mai del tot fou de l'àmbit de l'Església catòlica. En un moment en què les misses es feien en llatí, les prediques dels capellans se seguien fent en català, entre altres raons perquè l'Església volia mantenir una vinculació estreta amb els feligresos i era molt conscient que això només ho podria fer si mantenia el català.

Aquest fet explica un episodi important que va tenir lloc l'any 1959: el director del diari *La Vanguardia Española*, Luís García de Galinsoga, un diumenge del mes de juny de 1959 va assistir a una missa a la parròquia de Sant Ildefons de Barcelona, on la predica es féu en català. En acabar la missa ho va anar a discutir de forma irada amb el capellà i es va fer famosa la frase que va pronunciar de “todos los catalanes son una mierda” i que va generar una important campanya en contra del diari. Uns mesos després, el maig de 1960, van tenir lloc els fets del Palau de la Música, on, amb motiu de la celebració del centenari del poeta Joan Maragall, un important grup d'assistents a l'acte van cantar, davant la presència de ministres franquistes, *El Cant de la Senyera*,

que havia estat explícitament prohibit. I al mateix temps es van llançar unes octavetes amb el títol *Us presentem al general Franco*, redactat per Jordi Pujol, que fou detingut i condemnat a set anys per un consell de guerra, acusat també d'haver organitzat els fets del Palau.

També és significatiu el fet que les primeres publicacions que es varen permetre durant el franquisme publicades en català fossin catecismes i llibres de caràcter religiós.

Durant el franquisme es va produir un fenomen important: les onades migratòries per raons econòmiques i socials des d'Andalusia, Aragó, Múrcia, Extremadura, etc. cap a Catalunya, sobretot a partir dels anys 60. El fenomen fou de tanta intensitat que des del règim es preveia que gràcies a la immigració s'acabaria de manera definitiva amb el "problema catalán." El que en cap cas es podia preveure era que els immigrants de segona i tercera generació en molts casos s'acabarien integrant i l'idioma en cap cas acabaria desapareixent.

Altrament, la cultura catalana durant els primers anys del franquisme es va haver de desenvolupar en terres de l'exili (Benet) i només a partir dels any seixanta es van reprendre les publicacions en català, sempre, evidentment, amb censura. L'aparició i desenvolupament de la "nova cançó", a partir de la creació del grup dels Setze Jutges el 1961, va donar també un important impuls a la cultura catalana.

Fins a la mort de Franco l'estat espanyol va mantenir amb Catalunya la mateixa política i no fou sinó a partir de juny de 1977 –les primeres eleccions democràtiques– que les reivindicacions d'autogovern que des de la clandestinitat havien defensat la pràctica totalitat de les organitzacions polítiques antifranquistes es tornen a plantejar amb tota intensitat. En aquest punt val a dir que va jugar un important paper l'anomenada Assemblea de Catalunya que, fundada l'any 1971, fou una plataforma unitària antifranquista que aplegava partits i organitzacions cíviques i socials de tota mena i que va portar a terme importants mobilitzacions amb l'eslògan "Llibertat, Amnistia i Estatut d'Autonomia."

Era un moment en què s'estava acabant de produir una recomposició de les forces polítiques catalanes: entre les organitzacions específicament catalanistes s'estava portant a terme la reorganització d'organitzacions històriques com la democratacristiana Unió Democràtica de Catalunya i l'Esquerra Republicana de Catalunya, mentre des de 1974 existia la Convergència Democràtica de Catalunya, dirigida per Jordi Pujol, que en els seus orígens s'havia definit com una organització socialdemòcrata i de centre-esquerra, per bé que posteriorment va anar decantant-se cap al centre-dreta. Existia també una esquerra independentista que des de 1968 estava encapçalada pel Partit Socialista d'Alliberament Nacional i l'històric Front Nacional de Catalunya, que en el seu primer Congrés celebrat l'agost de 1974, s'havia definit com un partit socialista dels Països Catalans que tenia com a objectiu l'assoliment d'una República Socialista Catalana Independent.

Al mateix temps val a dir que tota l'esquerra, tant catalana com espanyola, en el tema de les nacionalitats s'havia manifestat obertament a favor del dret a l'autodeterminació (Pagès i Blanch 2005; Pagès i Blanch 2006). El Partido Socialista Obrero Español, per exemple, en el Congrés que havia celebrat a Suresnes, en el territori francès, l'octubre de 1974, on es van fer càrrec de la direcció Felipe González i els renovadors, va aprovar un programa en el qual el primer punt deia, explícitament:

- 1) La definitiva solución del problema de las nacionalidades que integran el Estado español parte indefectiblemente del pleno reconocimiento del derecho de autodeterminación de las mismas que comporta la facultad de que cada nacionalidad pueda determinar libremente las relaciones que va a mantener con el resto de los pueblos que integran el Estado español.

I el Partit Comunista, seguint les posicions tradicionals de Lenin, havia fet el mateix. En un informe presentat per Dolores Ibarruri, en el Comitè Central del PCE el setembre de 1970, deia també de manera contundent:

al exponer en esta reunión, y en nombre del Comité Ejecutivo, el problema nacional, os comprometo u obligo a añadir, a los múltiples motivos que impulsan y animan nuestra lucha contra la dictadura, uno más: el de la defensa del derecho de las nacionalidades existentes en nuestro país a la autodeterminación, ya que, entre las cuestiones que en la lucha por la democratización de España deberán ser resueltas con prioridad a otras más generales, está el problema nacional, que es en substancia el derecho de Cataluña, Euzkadi y Galicia a disponer libremente de sus destinos.

Que el tema nacional a l'estat espanyol era un tema prioritari semblava evident. Era clar, doncs, que la instauració de la democràcia, si volia tenir credibilitat, havia de donar solucions a les reivindicacions catalanes. I fou en aquest punt quan, amb l'inici de la transició, l'abandonament de la ruptura per part de les forces polítiques antifranquistes i l'acceptació de la reforma, proposada pels sectors procedents del franquisme, es va iniciar un camí que va acabar essent complex i conflictiu i va acabar portant a l'abandonament generalitzat del dret a l'autodeterminació.

És conegut que una de les primeres mesures que va adoptar el primer govern de la democràcia, format després de les eleccions del 15 de juny de 1977 i presidit per Adolfo Suárez, fou polèmica: va negociar amb Josep Tarradellas, que era el president de la Generalitat a l'exili, el seu retorn i d'aquesta manera l'octubre de 1977 es va restablir la Generalitat republicana, una mesura que no va agradar a tothom, però que era enormement simbòlica. Perquè amb el sistema monàrquic en funcionament la Generalitat de Catalunya, presidida per Tarradellas, era l'única institució republicana que s'havia restablert. Però de seguida es va posar de manifest que calia dotar de contingut la Generalitat restaurada i accelerar l'aprovació d'un Estatut d'Autonomia, i que per aconseguir aquests objectius seguiria essent fonamental la mobilització popular. Ja l'onze de setembre de 1977 havia conegut la manifestació més important de la història de Catalunya i una de les més nombroses de la postguerra europea –la del milió– i en els anys següents les jornades de Sant Jordi i de l'onze de setembre s'havien de convertir en jornades de mobilització popular. L'onze de setembre de 1979 encara va aplegar una manifestació de més de 600.000 persones sota el lema d' "Ara més que mai, un sol poble" i "Afermem l'Estatut."

I és que el tema estatutari anava molt lent. De fet, va caldre esperar dos anys, des del retorn de Tarradellas, perquè el dia 25 d'octubre de 1979, se celebrés el referèndum per a l'aprovació de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya. Dos anys durant els quals la Comissió catalana encarregada de redactar l'Estatut –la Comissió dels Vint– que s'havia nomenat el juliol de 1978 es reunís al parador de Sau per elaborar un projecte d'Estatut que es va aprovar per l'Assemblea de Parlamentaris catalans el desembre de 1978, però que va haver d'ésser negociat amb el govern espanyol, que el va retallar, convenientment, fins a adequar-lo a la nova Constitució que havia estat aprovada el desembre de 1978. A diferència del què havia passat durant la República, el plebiscit estatutari a Catalunya es va celebrar després de la negociació amb l'Estat i això pot explicar que l'abstenció electoral fos molt elevada i se situés en el 40%.

Era, naturalment, un Estatut d'Autonomia amb competències restringides per part de la Generalitat en un moment en què, val a dir, Espanya es va acabar convertint en l'anomenat "Estado de las Autonomías", on tots els territoris i regions tenien autonomia i formes determinades d'autogovern. Com havia dit Tarradellas era el "café per a tots", que plantejava una falsa solució per a Catalunya (Termes).

La celebració de les primeres eleccions autonòmiques el març de 1980 que van donar la victòria a la coalició formada per Convergència Demòcrata i Unió Democràtica, van iniciar una llarga etapa en la qual el catalanisme que representava Jordi Pujol va assumir la presidència de la Generalitat i Convergència va assolir el caràcter de "pal de paller" que Jordi Pujol havia reclamat pel seu partit. A partir de 1980 la situació que es va donar fou, però, complexa.

Per una banda, es tractava d'incentivar els traspassos de competències del govern central a la Generalitat. I això va acabar implicant un procés extraordinàriament llarg i feixuc, en el que de manera permanent es va haver de negociar amb l'estat. A nivell legislatiu, durant la primera legislatura del Parlament autonòmic es va promulgar alguna llei emblemàtica, com la Llei de Normalització Lingüística del 6 d'abril de 1983, que va intentar normalitzar l'ús del català en tots els àmbits de la vida social, cultural i educativa de Catalunya.

En segon lloc, l'intent de cop d'estat que va portar a terme el tinent coronel Antonio Tejero amb militars colpistes el 23 de febrer de 1981, va posar de manifest totes les alarmes possibles. Era l'evidència del rebuig de sectors franquistes, dins i fora de l'exèrcit, al sistema democràtic. I si bé el cop va fracassar, va tenir repercussions negatives per a Catalunya: el procés autonòmic va quedar frenat quan sota el govern socialista que s'havia constituït arran de les eleccions de 1982, el Senat va aprovar la LOAPA, la Llei Orgànica d'Harmonització del Procés Autonòmic, que representava aigualir l'autonomia de Catalunya en el marc d'un procés en el què s'hi valia tot. La LOAPA, en síntesi, pretenia tranquil·litzar l'exèrcit d'un perill separatista, presentant un estat de les autonomies que, en la pràctica, esdevenia una mera descentralització de l'estat.

Aquest fet va posar sobre la taula la reforma de l'Estatut, entre altres raons perquè Catalunya, a diferència del País Basc, que disposava de l'anomenat concert econòmic, no tenia prerrogatives de recaptació: mentre a Euskadi era i és el govern basc qui té les prerrogatives fiscals i cedeix una part dels impostos que recapta a l'Estat, a Catalunya esdevé al revés, de tal manera que sempre s'ha trobat subordinada econòmicament a l'Estat. També val a dir que tant durant els anys que va governar el PSOE a Espanya –des de 1982 fins a 1996– com sobretot a partir del segon mandat el Partit Popular, a partir de l'any 2000, no van mancar actituds clarament jacobines i una intransigència clarament espanyolista. Altrament, mentre va governar Jordi Pujol, entre 1980 i 2003, les relacions entre Catalunya i l'estat espanyol van viure situacions de tota mena. Tot plegat va acabar portant a una reforma de l'Estatut, que es va concretar –en un moment en què tant al govern espanyol com al català governaven els socialistes– en l'aprovació d'un nou Estatut d'Autonomia l'any 2006, que millorava lleugerament l'Estatut de 1979 –tot i que era molt diferent a la primera versió que s'havia aprovat al Parlament de Catalunya–, però que va ser recorregut al Tribunal Constitucional, pel Partit Popular i altres institucions. Quan el Tribunal Constitucional, finalment, l'any 2010, va declarar inconstitucionals diversos articles del nou Estatut, va provocar una reacció des de Catalunya inèdita: Esquerra Republicana de Catalunya, que des de feia un temps havia anat abandonant el seu federalisme històric, per definir-se obertament independentista, va trobar recolzament en el partit que havia governat la Catalunya autonòmica des de 1980 fins a 2003, Convergència Democràtica de Catalunya, i que sempre havia estat

autonomista i mai independentista. Mentre el 10 de juliol de 2010 més d'un milió de persones es manifestaven en contra del Tribunal Constitucional amb la consigna: "Som una nació, nosaltres decidim."

I és en aquesta situació en què es troba en aquests moments Catalunya: la inclinació d'importants sectors de la població catalana a favor de la independència ha vingut provocada, al menys des del meu punt de vista, per les actuacions anti-catalanes que s'han portat a terme des del govern de Madrid. Mariano Rajoy i la dreta, però també alguns sectors socialistes, han fet més independentistes a Catalunya que els propis independentistes catalans. Perquè hi ha un fet que a vegades s'oblida i que a parer meu és fonamental perquè és una clara garantia de futur tant a l'estat espanyol com a tota Europa. Em refereixo al respecte a la diferència, al respecte a tots els que són diferents: si no som capaços d'acceptar que la humanitat és plural, que té llengües i religions diferents, que pensem diferents uns dels altres i que la diversitat és riquesa s'anirà molt malament. I desgraciadament a l'estat espanyol això no sempre s'ha acceptat. I segurament per aquesta raó un important sector de catalans i catalanes l'any 2017 es va decantar a favor de la República catalana i, a desgrat de l'aplicació de l'article 155 i de la repressió encapçalada pel govern de l'estat, l'independentisme no només no ha minvat sinó que es manté més viu i més actiu que mai.

Obres citades

- Arnau, Roger. *Marxisme català i qüestió nacional (1930-1936)*. París: Edicions Catalanes de París, 1974. 2 vols.
- Balcells, Albert. *Història del nacionalisme català. Dels orígens al nostre temps*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1992.
- Benet, Josep. *L'intent franquista de genocidi cultural contra Catalunya*. Barcelona: PAM, 1995.
- Camps i Giró, Joan. *La Guerra dels Matiners i el catalanisme polític: (1846-1849)*. Barcelona: Curial, 1978.
- Cucurull, Fèlix. *Panoràmica del nacionalisme català*. París: Edicions Catalanes de París, 1975. 6 vols.
- González Casanova, Josep Antoni. *Federalisme i autonomia a Catalunya (1868-1938)*. Barcelona: Curial, 1974.
- Nin, Andreu. *Catalunya, la qüestió nacional i el dret d'autodeterminació*. València: Tres i Quatre, 2018.
- Pagès i Blanch, Pelai. ed. *La transició democràtica als Països Catalans. Història i Memòria*. València: PUV, 2005.
- . *Guerra, franquisme i transició als Països Catalans*. València: Edicions del País Valencià, 2006.
- Salrach, Josep Maria. *El procés de formació nacional de Catalunya (segles VIII-IX)*. Barcelona: Edicions 62, 1978. 2 vols.
- Solé-Tura, Jordi. *Catalanisme i revolució burgesa*. Barcelona: Edicions 62, 1967.
- Termes, Josep. *Catalanisme: història, política i cultura*. Barcelona: L'Avenç, 1986.
- . *Les arrels populars del catalanisme*. Barcelona: Ed. Empúries, 1999.
- Torras i Ribé, Josep Maria. *Felip V contra Catalunya. Testimonis d'una repressió sistemàtica (1713-1715)*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2005.